

TÜRK

2026, Yıl/Year: 14, Sayı/Issue: 44, ISSN: 2147-8872

TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: 03.01.2026

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: 23.03.2026

Sayfa / *Page*: 222-233

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / *Writer*:

Seda Sakaoğlu

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Halk
Bilimi Doktora öğrencisi.

seda.sakaoglu44@gmail.com

SAYI SEMBOLİZMİ BAĞLAMINDA YEDİ: MİTOLOJİK KÖKENLERİ VE TÜRK KÜLTÜRÜNDEKİ YANSIMALARI*

Öz

Sayılar, gündelik yaşamda yaygın biçimde kullanılmalarının ötesinde, bireyin karşılaştığı sorunları anlamlandırma ve çözümlene süreçlerinde epistemik bir işleve sahiptir. Soyut nitelikleri gereği yaşamın her alanına sirayet eden sayılar, pozitif bilimlerin temelini oluştururken sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde de belirleyici rol üstlenmiştir. Sayılar, sahip oldukları işlevsel özelliklerin yanı sıra kendilerine atfedilen metaforik, mistik ve ezoterik anlamlar aracılığıyla sosyal hayatın vazgeçilmez unsurlarından biri hâline gelmiş; simgesel ve sembolik yönleriyle pek çok ritüel pratiğinde sıklıkla kullanılmıştır. Türklerin sayılara ilişkin inançlarının izleri, İslamiyet'in kabulünden önceki Şamanizm'e kadar uzanmakta; bu inançlar masal, destan, efsane, atasözü ve deyim gibi sözlü kültür ürünlerinde açık biçimde izlenebilmektedir. Türk kültüründe bazı sayılar, kendilerine atfedilen anlamlar doğrultusunda kutsal kabul edilmiş; bu sayılar mitoloji, din ve inanç alanlarında toplulukların inanış ve ritüellerinde belirgin bir yer edinmiştir. Bu bağlamda öne çıkan sayılardan biri olan yedi, tarihsel ve kültürel süreklilik içinde farklı medeniyetlerde çeşitli sembolik anlamlarla ilişkilendirilmiştir. Bu makalede yedi sayısının Mezopotamya, Asya ve Anadolu medeniyetlerindeki önemi ile Türk kültürü, inancı ve edebiyatındaki yansımaları incelenmektedir. Çalışma, yedi sayısının farklı kültür ve inanç

* Bu çalışma "Alevi İnanç Sisteminde Hızır Kültü" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

sistemlerinde kazandığı sembolik anlamları ortaya koymayı ve Türk kültüründeki kullanımını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, yedi sayısının mitoloji, inanç ve sözlü kültür ürünlerindeki örnekleri literatür taraması ve karşılaştırmalı analiz yöntemiyle ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sayılar, sayı sembolizmi, Yedi sayısı, halk inanışları, mitoloji, Türk mitolojisi.

SEVEN IN THE CONTEXT OF NUMBER SYMBOLISM: MYTHOLOGICAL ORIGINS AND REFLECTIONS IN TURKISH CULTURE

Abstract

Numbers, beyond their widespread use in everyday life, possess an epistemic function in the processes through which individuals interpret and solve the problems they encounter. Due to their abstract nature, numbers permeate every aspect of life, forming the basis of the positive sciences while also playing a significant role in various disciplines of the social sciences. In addition to their functional characteristics, numbers have become indispensable elements of social life through the metaphorical, mystical, and esoteric meanings attributed to them; with their symbolic aspects, they are frequently employed in many ritual practices.

The traces of Turkish beliefs regarding numbers date back to the shamanistic belief system that existed before the adoption of Islam. These beliefs can be clearly observed in oral cultural products such as tales, epics, legends, proverbs, and idioms. In Turkish culture, certain numbers have been regarded as sacred according to the meanings attributed to them, and they have gained a prominent place in the beliefs and rituals of communities within the realms of mythology, religion, and faith. Among these numbers, seven stands out as a significant one and has been associated with various symbolic meanings in different civilizations throughout historical and cultural continuity.

This article examines the importance of the number seven in the civilizations of Mesopotamia, Asia, and Anatolia, as well as its reflections in Turkish culture, belief, and literature. The study aims to reveal the symbolic meanings attributed to the number seven in different cultures and belief systems and to evaluate its use in Turkish culture. The examples of the number seven in mythology, belief, and oral cultural products are analyzed through literature review and comparative analysis.

Keywords: Numbers, number symbolism, the number seven, folk beliefs, mythology, Turkish mythology.

Giriş

En eski medeniyetlerden günümüze kadar hayatın birçok alanında kullanılma ihtiyacı duyulan sayılar, rakamsal özelliklerinin yanı sıra sembolik ve simgesel boyutlarıyla da insanların dünyayı anlamlandırma biçimlerinde etkili olmuştur. Erken dönem toplumları, rakam ve sayıları başlangıçta ihtiyaçlarını belirlemek ya da yiyeceklerini muhafaza etmek amacıyla kullanmış, avladıkları

hayvanların, sürülerindeki koyun ve keçilerin sayısını ya da yerleşik hayata geçtikten sonra mahsullerin niceliklerini belirlemek için mağara duvarlarına semboller çizmiş, ağaç dallarına ya da kemiklere çentikler atmış, ipe düğümler bağlamış veya çakıl taşlarından yararlanmışlardır (Burton 1995: 2-3). Zamanla karşılaştıkları doğa olaylarını tanımlama ve anlamlandırma sürecinde de sayılardan yararlanan bu toplumlar, mistik inançlarını ve ritüellerini oluştururken sayılara özel anlamlar yüklemiş, onları sembolik ve simgesel unsurlar hâline getirmiştir.

Sayılar, insan topluluklarının evreni, doğayı ve toplumsal deneyimleri anlamlandırma süreçlerinde nicel ölçü birimleri olmalarının yanında anlatılar, ritüeller ve sözlü kültür ürünleri içinde tekrar eden sembolik unsurlar olarak da karşımıza çıkmaktadır. Halk bilimi araştırmaları, bazı sayıların farklı kültürlerde mitolojik anlatılar, destanlar, masallar, efsaneler ve ritüel pratiklerde belirli anlamlarla tekrarlandığını göstermektedir. Bu bağlamda sayılar, edebiyattan tarihe, mimariden müziğe, büyüsel ve dinsel pratiklerden inanç sistemlerine kadar pek çok alanda yer alarak folklorik anlatıların yapısını kuran ve ritüel pratiklerin düzenini belirleyen motiflerden biri haline gelmiştir. Özellikle “üç”, “yedi”, “dokuz” ve “kırk” gibi sayılar, anlatı ve ritüellerde tekrar eden motifler olarak kozmolojik düzeni, kutsallığı, dönüşümü ve tamamlanmayı ifade eden sembolik anlamlar taşımaktadır (Schimmel 1998: 13–21). Tarih içinde gerek matematikçiler gerek felsefeciler sayı sembolizmine ilişkin pek çok araştırmalar yapmış ve Pisagorcular başta olmak üzere farklı fikirler ortaya çıkmıştır. Sayı kavramı Pisagorcu felsefeden etkilenen pek çok kültür ve dinde sistemli bir hâl almış, bu durum kutsal metinlerin sayısal değerler ışığında yorumlanması ve hatta geleceğe yönelik kehanetlerde bulunulması gibi ileri boyutlara ulaşmıştır (Akız 2016: 211). Günümüzde de bu tür inanç ve uygulamaların çeşitli biçimlerde varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Örneğin bireyler, özel günlerini uğur getirdiğine inanılan sayılara denk gelecek ya da uğursuz kabul edilen sayılardan kaçınacak şekilde planlamaktadır.

Mit ve sembollerin insan topluluklarının kutsal evren tasavvurunu anlamlandırmada temel bir rol oynadığını belirten yaklaşımlar, sayıların da bu sembolik yapı içinde işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu çerçevede mitlerin kültürel düşünce sistemlerini yansıtan yapılar olduğunu savunan yapısalcı yaklaşım, farklı toplumlarda benzer sembolik motiflerin ortaya çıkmasını açıklamada önemli bir kuramsal zemin sunmaktadır (Lévi-Strauss 1963: 209-229). Öte yandan kutsalın ve mitolojik sembollerin insanın evreni anlamlandırma çabasının bir parçası olduğunu vurgulayan çalışmalar, sayıların kozmolojik düzeni ifade eden sembolik göstergeler olarak işlev gördüğünü göstermektedir (Eliade 1961: 47-48). Sayı sembolizmi yaklaşımı, bu sayıların folklorik anlatılar ve ritüeller içerisinde üstlendikleri sembolik işlevleri çözümlenmeyi amaçlayan önemli bir kuramsal perspektif alanı sunmaktadır.

Bu çalışmada, başta Mezopotamya, Asya ve Anadolu medeniyetleri olmak üzere çeşitli kültürlerde yedi sayısına yüklenen anlamlar incelenmekte; yedi sayısının Türk mitolojisi, destanları ve halk inanışlarındaki yansımaları ele alınırken, Alevi inanç sistemindeki sembolik karşılıklarına da kısaca değinilmektedir.

Araştırmada temel soru, yedi sayısının farklı kültür ve inanç sistemlerinde hangi sembolik anlamlarda kullanıldığı ve bu sembolik yapının Türk kültürüne nasıl yansıdığıdır. Çalışma, nitel araştırma yöntemleri çerçevesinde literatür taraması ve karşılaştırmalı analiz yöntemiyle

yürütülmüştür. Farklı kültürlerle ait mitolojik anlatılar, dinî metinler ve folklorik kaynaklar incelenerek, yedi sayısının Türk kültüründeki özgün kullanım biçimleri karşılaştırmalı bir perspektifle değerlendirilmiştir.

Sayı Sembolizmi ve Kültürdeki yeri

Kadim medeniyetlerin yaşayış biçimlerine dair tarihsel ve kültürel verilerin ortaya çıkmasıyla birlikte söz konusu toplumların gerek mitolojik inanç dünyalarında gerekse dinî inanışlarında, özellikle “1, 3, 5, 7, 9, 11, 12, 13, 17, 21, 23, 40, 666” gibi bazı sayılara sıkça yer verdikleri görülmüştür. Bu sayılara atfedilen gizli ve kutsal anlamlar, zamanla sayı sembolizmi ve sayı mistisizmi kavramlarını ortaya çıkarmıştır. Bilhassa dinî öğretiler ve mitolojik metinlerde karşımıza çıkan bu özel sayıların, çoğunlukla sembolik bir nitelik taşıdığı anlaşılmıştır. Anlamları, kutsiyetleri ve ritüel içindeki işlevleri toplumdan topluma farklılık göstermekle birlikte kimi zaman benzerlikler de sergiledikleri görülmüştür. Pisagorcu yaklaşımı temel alan bu anlayış (Schimmel 1998: 20-21), sayılara atfedilen sembolik ve mistik anlamlar aracılığıyla, özellikle mistik ve ezoterik yönü ağır basan inanç sistemlerinin ritüel pratiklerinin şekillenmesinde bir araç işlevi görmüş, soyut inanç kavramlarının sayı aracılığıyla somutlaştırılmasına olanak sağlamıştır.

Erken dönem toplumları, doğayı sürekli gözlemlene imkânı bularak evrenin kendi içinde belirli bir düzeni olduğunu düşünmüşlerdir ve sayıların bu noktada bir işlevi olduğuna inanmışlardır. Bu döngüsel düzeni açıklamaya çalışırken de sayılar ile evren arasında henüz çözülememiş olan bağları sayılara bir takım özel ve örtülü anlamlar yükleyerek çözmeye çalışmışlardır. Sevdâ Kılıç Önal’a göre ilkel toplumlar yaşamı ve evreni anlamlandırırken sayılara sözcüklerden çok daha büyük anlamlar yüklemişlerdir. Nitekim yapılan arkeolojik kazılar, insan zihninin sayılarla harflerden çok daha önce tanıştığını ve onlarla ilgilendiğini ortaya koymuştur. Bu durum, yazının insan ürünü, sayıların ise tanrısal ve ilahi bir niteliğe sahip olduğu yönündeki temel inanışın gelişmesine zemin hazırlamıştır. (2018: 112). Pek çok toplumda özellikle dinî ritüellerde seslerin ritminin sayıya göre belirlendiği, örneğin bir duanın ya da eylemin belirli sayılarda (3, 5 ya da 7 kez) tekrar ettiği görülmektedir. Toplumların, söz konusu uygulamaların sayılara atfedilen kutsal anlamı güçlendirdiğine inandıkları anlaşılmaktadır. Bu noktada, ilkçağ filozofları arasında sayıyı tanrıya ulaşmanın bir aracı olarak gören düşünürlere de değinmek gerekir. Nitekim Philolaus ve Platon gibi filozofların öncülük ettiği Pisagorcu yaklaşımın sayı sembolizminin düşünsel temelini oluşturduğu görülmektedir (Schimmel 1998: 20-21). Diğer bir ifadeyle sayı bilimi ve sembolizminin temelinde, evreni ve dünya üzerindeki yaşamı sayı sistemleri aracılığıyla anlamlandırma çabası yer almaktadır. Bu yaklaşım, ilkçağ filozoflarından itibaren Doğu ve Batı düşünürleri tarafından farklı düşünce sistemlerinin geliştirilmesine zemin hazırlamış, bu sistemler arasında en bilinen ve günümüzde de etkisini sürdüren yaklaşım ise Pisagor’un (MÖ 580) felsefe, harmoni ve sayıyı bir araya getiren kuramı olmuştur: *Pisagor’a göre sayılar her şeydi ve doğadaki her olayın nedeni sayılardı. Onun dünya görüşü, din ve bilimin, matematik ve müziğin, tıp ve kozmolojinin, madde, akıl ve ruhun birleşmesiydi* (Kılıç Önal 2018: 113). Sembolik değerler yüklenen sayılar nihayet -matematiğin sınırlarını aşarak- sosyoloji, felsefe, edebiyat, mitoloji ve dinî inanç gibi farklı disiplinlerin inceleme sahasına girmiştir.

Sayıların doğayı, insanı ve tüm evreni oluşturan gücü bulma arayışında toplumları çok ileri götürdüğünün birçok medeniyette sayı sembolizminin kullanılmasıyla doğru orantılı olduğu söylenebilir. Özellikle Maya, Mısır, Sümer ve Yunan medeniyetleri sayıların anlamını konu alan en eski medeniyetlerdir ve bununla birlikte her uygarlık sayıları gösteren kendi işaretlerine sahiptir. Sümerler çeşitli şekillerdeki kertikleri, İnkalar renkli düğümleri, Çinliler çeşitli çizgileri olan imleri ve abaküsü, Mısır uygarlığı resimleri, Girit ve Hitit krallıkları hiyeroglif sayısal gösterimini, Fenikeliler ve Romalılar ilkel sayı formlarını kullanmışlardır:

“Daha karışık matematik işlemleri için alfabenin harflerinin sayıları temsil ettiği sayma sisteminin pratik olduğu kanıtlanmıştır. Kökeni antik Yunan’a veya İbranilere dayandırılan alfabetik sayılama yönteminin kullanımı Arapçada da devam etmiştir. Arapçada aynı zamanda rakamları da gösteren harflerin Eski Sami dilleri esasınca dizilmesini izleyen Arap alfabesine ebced denilir. Zaman ve mekân mücerret büyüklükte sayı ile ifade edilir ve sayı her ikisinin kutsallığında pay sahibidir. Sayı ideal bir zaman ve mekân ölçüsüdür. Zaman ve mekân için de tezahür eden şeyler kutsal sayı ile tespit edilir. Sayı bağlı bulunduğu nesneye tabiatüstü bir güç verir” (Ferah 2012: 12).

Ferah’ın ifade ettiği bilgiler ışığında anlaşılmaktadır ki sayılarla ilgili pek çok medeniyetin oluşturduğu bir hesaplama sistemi kullanılmakta ve daha da ötesi bu sayılar kutsal olanla ilişkilendirilmektedir. Sayıların ilahî düzende bir karşılığı olduğu düşüncesi, bu kavramların pozitif bilimlerin sınırlarını aşarak toplumsal ve kültürel bir forma bürünmesine yol açmıştır. Diğer bir ifadeyle, sosyal hayatta sayılara yüklenen anlamlar fizik, kimya ve matematik gibi pozitif disiplinlerde sayının somut bir araç olarak ele alınmasının ötesine geçmiş, soyut düşüncenin dayandığı temeller aracılığıyla ilahî olana ulaşmada bir rehber ve mistik anlamlar taşıyan bir unsur olarak yorumlanmıştır.

Mitolojik ve Teolojik Bağlamda Yedi Sayısına Genel Bir Bakış: Dünya Mitolojisinden Örnekler

Yedi sayısının, günlük yaşamda sıkça karşılaşılan bir sayı olmasının yanı sıra coğrafya, tarih, mitoloji, teoloji, kültür ve psikoloji gibi farklı disiplinlerde özel anlamlar ve sembolik değerlerle ilişkilendirildiği bilinmektedir. Mitolojik ve teolojik boyutuna geçmeden önce, bu sayının gündelik ve bilimsel düzlemdeki yaygınlığına kısaca değinmek yerinde olacaktır. Günümüzde yaygın olarak bilinen bazı coğrafi ve kültürel unsurlar bir haftanın yedi günden oluşması, dünya üzerindeki kıtaların sayısının yedi olarak kabul edilmesi, gökkuşağının yedi renkten oluşması, müzikte yedi ana nota bulunması ve dünyanın yedi harikası gibi sınıflandırmalar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca dünyayı betimlerken kullanılan ‘yedi iklim dört bucak’ deyimini de bu sayı etrafında şekillenen kültürel kodların gündelik yaşama nasıl yerleştiğini göstermektedir. Her ne kadar bu unsurların çoğu bilimsel ya da tarihsel gerekçelerle açıklanabilse de özellikle yedi sayısı etrafında yoğunlaşmaları dikkat çekici bir ortaklık sunmaktadır.

Sayıların Gizemi adlı çalışmada tüm sayıları hemen her yönüyle inceleyen Schimmel, *yedi* sayısı ile ilgili “Bilgeliğin Sütunları” başlığını kullanmış ve *yediyi*: “yedi, 4 elementi kuşatan ve duyusal güçlere karşılık gelen maddi dörtlemeyle (hava = zekâ, ateş = istenç, su = duygular, toprak =

ahlak) birlikte yaratıcı ilkelerin üçlülüğünü (aktif zekâ, pasif bilinçaltı ve iş birliğinin düzenleyici gücü) içerir” şeklinde tanımlamıştır (1998: 140). Yazarın söz konusu eserde dikkat çektiği asıl nokta insanın fizyolojik ve bilişsel gelişiminin yedi evrede gerçekleştiği boyutudur. Buna göre insan hayatının on evresi yedişer dönemlik periyotlarla ilerlemektedir. Antik dönem Hipokratların, Yahudi filozofların, Arap hekimlerin savundukları ortak kanı insan gelişiminin yedi yıllık periyotlar halinde gerçekleştiği yönündedir. Diğer taraftan benzer bir tutum Çin kültüründe görülmektedir; yedi aylıkken ilk kez diş çıkarmak, yedi yaşında iken süt dişlerinin dökülüp ana dişlerinin çıkması, $7 \times 2 = 14$ yaşında ergenliğe girilmesi (yin yolunun açılması) gibi insandaki gelişimlerin $7 \times 10 = 70$ yaşına geldiğinde tamamlandığı, bununla birlikte kadınların $7 \times 7 = 49$ yaşında menopoz evresine girmesi, regl döngülerinin $7 \times 4 = 28$ günde bir olması, hamileliğin $7 \times 40 = 280$ günde tamamlanması gibi pek çok örneğin daha yedi sayısı ile ilişkili olduğu değerlendirilmektedir (Schimmel 1998: 142). Bu sembolik yapı, hem kadim mitolojik ve felsefi metinlerde hem de halk anlatıları ve gündelik dilde de izlenebilmektedir. Dilimizde atasözü ve deyimlerde sıklıkla yer aldığı, özellikle Türk kültüründe insanın gelişim evrelerine gönderme yaptığı görülmektedir. Bu bağlamda *yedisinde ne ise yetmişinde de o olur* atasözü, erken yaşların bireyin karakter oluşumundaki belirleyici rolüne dikkat çeken yaygın bir kullanım örneği sunmaktadır. Benzer şekilde deyimlerde; *yedi kat el, yedi düvel, yedi kubbeli hayal kurmak, yediden yetmişe, yedi kat yerin dibine geçmek*, atasözlerinde ise; *bir kötünün yedi mahalleye zararı vardır, yedi adım yolun bir yudum suyun hakkı vardır, at yedi günde it yediği günde belli olur* gibi örneklerle karşılaşmak mümkündür. Bu kullanımlar, yedi sayısının Türkçe’de insanın toplumsal ve ahlaki gelişimini betimleyen bir sembol olarak kullanıldığını göstermektedir.

Kadim medeniyetlerin mistik ve teolojik inançlarına gelindiğinde tarihte büyük küçük pek çok uygarlığın *yedi* sayısına çeşitli mistik anlamlar yükledikleri ve büyük saygı duydukları görülmektedir. Bunların başında Mezopotamya, Asya ve Anadolu medeniyetleri gelmektedir. Özellikle Mezopotamya geleneklerinde belirgin olarak ortaya çıktığı görülen ve yaygın olarak kullanıldığı bilinen *yedi* sayısının, Babil, Asur, Akad gibi uygarlıklarda bilim, sanat, mimari, dini ve mistik alanlarda kullanıldığı bilinmekte, hatta bugün kullandığımız takvim sistemindeki bir haftanın *yedi* gün olmasıyla Babil kralının yakından ilgisi bulunmaktadır. M.Ö. 18. yüzyılda Hammurabi zamanında ilk kez ortaya çıkan Babil takvimi ayın gökyüzündeki aşamalarını esas almaktaydı. Yedi yıldızdan oluşan pleiades ikonografisinde de bu yıldız kümesine pek çok uygarlıkta ve pagan inanışlarında büyük bir kutsiyet atfedildiği, son derece önem verildiği ve saygı gösterildiği görülmektedir:

“Eski çağlarda astronomik, astrolojik, dinsel ve mitsel önemi olan Pleiades denilen açık yıldız kümesi, Taurus diğer adıyla Boğa takımyıldızında bulunur ve çıplak gözle izlenebilir dünyaya en yakın yıldız kümelerinden biridir. Eski Çağlar’da Asya’dan Avrupa’ya farklı kültürlerde bu yıldız kümesi astronomik anlamda iyi bilinmesi yanında astrolojik ve dinsel açıdan da etkili olmuş ve sanata yansımıştır. Yunanlıların ve Romalıların Pleiades dediği yıldız kümesine, Mısırlılar Hathorlar (Yedi Hathor), Mezopotamyalılar MUL.MUL (Zappu), İranlılar Perviz (Pervin), Araplar el-Thurayya, Hintliler Kritika, Çinliler Mao ve Türkler Ülger (Ülker) demiştir” (Çeşmeli&Berkant 2021: 30).

Babillerde ayın yedinci, on dördüncü (2×7), yirmi birinci (3×7) ve yirmi sekizinci (4×7) günlerinde şekil değiştirdiği gözlemlenince, bu tarihler belirli etkinliklerden kaçınılması gereken

şanssız dönemler olarak görülmüştür (Schimmel 1998: 143). Babil kralının yedi sayısına duyduğu özel saygı sebebiyle bu sayıya birden fazla anlam yüklenmiş, yedi sayısı sosyal hayatın hemen her alanında kullanılmıştır. Örneğin Babil Kulesi yedi terastan oluşmuştur ve gezegenlerin sayısı yedi olarak tespit edilmiştir. Kral Lugalannemundu'nun Adab'da yedi kapılı bir tapınak inşa ettirdiği bilinmektedir (Akız 2016: 213). Babil'de bolluk ve bereketin simgesi olarak düşünülen yedi sayısı çevre uygarlıklara yayılmış, başta Yakın Doğu'da bulunan Maya ve Mısır medeniyetlerini etkilemiştir. Mayalar göğün yedi katlı olduğuna inanmış ve yediye yer belirleme sayısı olarak düşünmüşlerdir. Mısır medeniyetinde ise bu sayı sonsuzluğun ve ebedî hayatın simgesi olarak kabul edilmiştir. Yine Mısır medeniyetinde cennete giden yedi yol ve yedi cennetlik ineğin bulunduğu, bu sayının iki ile çarpılmasıyla elde edilen on dört yerin ise ölüm diyarını temsil ettiği belirtilmiştir (Schimmel 1998: 144). Sümerler zamanında yapılan bir ibadethanenin de yedi kapılı olduğu ve inşaat tamamlandıktan sonra bu ibadethanede yedi inek ve yedi koyunun kurban edildiği bilinmektedir. (Torebekkyzy 2021: 83).

Sayıların kullanım alanlarının sadece mitolojik ve teolojik alanlar değil eski toplumlarda büyü, tılsım, sihir gibi alanlar ve çeşitli ritüellerde kullanıldığı bilinmektedir. Anadolu, Asya, Orta Çağ Avrupası, Mezopotamya gibi bölgelerde yapılan araştırmalarda sayıların kullanıldığı çeşitli büyü ritüellerine rastlanmıştır. Hitit bölgesinde yapılan kazılarda bulunan ve üzerine büyü ritüelleri kazınmış kil tabletler bu tespite verilebilecek örneklerden biridir. Söz konusu ritüellerde bazı büyüler için sayıların önemli olduğu ve bazı eylemler için de materyaller eşliğinde sayıların ön plana çıktığı görülmektedir. Örneğin yedi dağdan alınan toprak (ya da bitki), yedi nehirden, çimenden, gökten ve yerden gelen patikalar ve yedi yol unsurlarının kullanıldığı bazı kil tabletleri bulunmuştur. Bunun yanı sıra Hitit metinleri dergisi altında derlenen bazı metinlerde Hitit ritüellerinde iki kâsede yedili gruplar halinde çakıl, bir su kaynağından bir su kaynağına kırmızı yün ile bağlanmış kâsede de yedi taş, kaynak suyu ve ilgın ağacı ile yedi çakıldan bahsedildiğine rastlanmıştır (Akız 2016: 214). Yine Hitit kazılarında çıkarılan ve kil tabletlere işlenmiş halde bulunan bir diğer büyü ritüelinde kavga eden kimseler için icra edilen büyüde;

"...onları ocağa fırlatır, sonra büyücü kadın tuzu alır, onu yedi dilin üzerine döker..." (Reyhan 2008: 238), *"...Arkasından yedi hupuwai kabını alır, onları şarap, saf zeytinyağı, bal ile doldurur..."*, *"...büyücü kadın yedi masayı alır, tatlı kurban ekmeğini, bir peyniri, bir şarap testisini alır, ekmeği ve de peyniri güneş tanrısına parçalar..."* (Reyhan 2008: 239), *"...Sağ taraftan ve sol taraftan ateşi yakarlar, ortasına yedi huwaşi taşını sokarlar, büyücü kadın yarım avuç ağırlığında tatlı kurban ekmeğini ve de şarap kadehini iki kurban sahibine uzatır..."* (Reyhan 2008: 240).

Gerek mitolojik gerek teolojik bağlamalarda sayı ve sembollerin ezoterik inanç sistemlerinde önemli bir işlev üstlendiği ve önemli ölçüde kullanılmış birer işaretçi olarak kullanıldıkları görülmektedir. Bu çerçevede yedi sayısı, farklı medeniyetlerin mitolojik anlatılarında öne çıkan sembolik sayılardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Donald A. Mackenzie'nin 1995 tarihli *China and Japan: Myths and Legends* adlı kitabında, Çin ve Japon mitolojilerinde yedi sayısına ilişkin çok sayıda kullanım alanına rastlandığı belirtilmektedir. Bunlar arasında yedi büyük yönetici, yedi tanrı, yedi ölümsüzlük şefalisi (1995: 122), şifalı bitkinin yedi gün kullanılması, kralın yedi gün sonra ölmesi, yedi nesil, yedi büyük dev, yedi yıldız, kâinatın yedi günde düzenlenmesi ile ayağı ve

ellerinde yedi parmağı ve yedi göz bebeği bulunan kahraman figürü gibi örnekler yer almaktadır.¹ Bu kullanımlar, yedi rakamının Uzakdoğu medeniyetlerinde etkin bir ezoterik sayı olarak yer aldığını göstermektedir.

Hint Mitolojisinde de oldukça fazla kullanım alanına sahip olan yedi sayısının özellikle sel tufanın konu edildiği destanlarda ve mitolojik hikayelerde kullanıldığı görülmektedir. Örneğin balık motifinin işlendiği ve yaratılış ve tufan konularının temel alındığı mitolojik hikayelerde yedi rakamından söz edilirken “yedi ermiş, yedi kat güçlü olan güneş, yedi bulut” gibi metaforik kullanımlara rastlanmaktadır (Kayalı 2016: 261). Bu örnekler, Hint mitolojisinde yedi sayısının hem kozmik düzeni hem de kahramanların gücünü ve doğa olaylarını simgeleyen merkezi bir sayı olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Benzer bir sembolik kullanım, Sümer mitolojisindeki tufan anlatılarında da karşımıza çıkmaktadır. Nitekim tufandan önce yedi gün içinde sel olacağına dair uyarının yapıldığı, tufanın ise yedi gün yedi gece sürdüğünün aktarıldığı görülmektedir (Akmaz 2019: 834).

Yedi sayısının mitolojik anlatılardaki sembolik işlevi, tufan temasıyla sınırlı kalmayıp farklı anlatı bağlamlarında da karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda Antik Yunan mitolojisi, yedi sayısının farklı sembolik anlamlarla kullanıldığı önemli bir örnek alanı sunmaktadır:

“Zeus’un ihtişamı karşısında yanarak can veren Semele’nin düşürdüğü bebek Dionysos yedi aylıktır. Mitin devamında Zeus, bebeği alır, baldırına diker ve zamanı geldiğine Dionysos, babasının baldırından doğar. Bu doğumuyla Dionysos, babasının eril formunu yapı bozuma uğratarak O’nu bir anlamda dişileştirir. Yunan destanlarından Odyssea’da anlatılan Kalypso efsanesi de yedi sayısı ile ilgilidir. Bu efsanede Kalypso, Odysseus’u yedi yıl boyunca adasında alıkoyar. Hint Avrupalı ataerkil halkların gelişinden önce Yunanistan coğrafyasının hâkimleri olarak bilinen Pelasgların yaratılış mitosları olan kozmik yumurta mitosunu yedi sayısının sembolizm ile olan bağını ortaya koymaktadır. Bu mitte, yumurtanın döllenme olayının anlatıldığı görülmektedir. Buna göre spermaların yedi kere yumurtanın etrafında dönerek onu döledikleri anlatılmaktadır. Yine Hint Avrupalı ataerkil halklar olarak bilinen Ārilerin yerleştikleri bölgenin Rıgveda’da Yedi Irmak (Sapta Sindhavaḥ) olarak adlandırılması da ilginçtir. Zira mitlerde ve efsanelerde nehirler çoğunlukla dişil olarak nitelendirilirler. Yine Rıgveda’da yer alan en önemli tanrılardan biri olan Agni, ‘Yedi Dilli’ olarak adlandırılır. Tüm bu anlatılar, yedi sayısının, mitolojide, dişiliği ve doğurganlığı sembolize ettiğini göstermektedir” (Akmaz 2019: 838-839).

Teolojik açıdan ele aldığımızda, semavi dinlerin hepsinde ve birçok medeniyetin dini inanışında yedi sayısının özel ve gizli sembollerle çeşitli manalara işaret ettiği görülmektedir. Hem inanıştan sözlü kültüre hem de halkın geleneğine yerleşmiş ritüellerde bunu görmek oldukça mümkündür. Eski Ahit’in yedi sayısı ile dolu olduğunu belirten Schimmel; Yahudilik inanıcında (eski ahitte) Tanrının yer yüzünü altı günde yaratıp yedinci gün dinlenmesi, Âdem’den sonraki yedinci kuşakta 777 yıl yaşayan ve 77 kere öcü alınacak olan Lamek’in olması, Süleyman’ın Tapınağı’na

¹ Eserin pek çok yerinde yedi sayısına vurgu yapılmaktadır; çünkü yedi gök, yedi yıldız, yedi gün motifleri hem Japon hem de Çin medeniyetlerinde inancın bir parçası olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte ezoterik bağlamda yedi şifalı bitki ya da yedi ölümsüzlük şeftalisi şeklinde büyüsöl motiflerin yer aldığı görülmektedir ve eserde pek çok ritüel pratiğinin yedi kere tekrar ettiği dikkat çekmektedir. Mackenzie, Donald A. (1995). *China and Japan, Myths and Legends*. Çev. Koray Akten (1996). *Çin ve Japon Mitolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.

çıkan yedi basamağı, Babil tapınaklarının yedi kat olması, Nuh'un güvercininin yedi gün uçtuğu ve tufanın hazırlıklarının yedi gün sürdüğü, kadim İsrail'de kurban kefaretinde yedi kez kan akıtıldığı ve Süleyman'ın Tapınağı açıldığında, yedi gün süren en büyük şenliklerde olduğu gibi yedi günlük bir kurban töreniyle kutlandığı gibi çok sayıda örnekler vermektedir (Schimmel 1998: 145). Çok daha fazla verilebilecek örnekler olmasıyla birlikte Hıristiyanlık ve İslamiyet için de durum farklı değildir. Bu örnekler, yedi sayısının farklı inanç sistemlerinde de kutsallık ve kozmik düzeni ifade eden ortak bir sembol olduğuna işaret etmektedir.

Hıristiyanlıkta yedi kilise, yedi melek, yedi mühür, yedi boru ve yedi yıldız olduğu gibi Yahudilikte de yedi şamdanın taşıdığı manalar açısından kutsallıkları anlatılmaktadır. Yine Hinduizm'de yedi yer üstü ve yedi yeraltı dünyası inancı vardır, Budizm'de yeni doğan Buda'nın yükselerek yedi adım attığına dair inançlar yer almaktadır. Bu inancın altında Uzak doğu toplumlarında yaygın olarak görülen "yedi yıldız kültü" inancının olması muhtemeldir, zira Tibet Budizm'inde yedi yıldız ilahları için çok sayıda ritüel icra edilmekte ve yedi yıldızdan oluşan büyük ayı yaşamın pek çok alanına şekil vermektedir. Yedi büyük ayıyı temsil ettiğine inanılan yedi ilah inancı Japonya'da "yedi yaşlı adam, yedi bilge kişi" inancına dönüşmüştür (İsi 2020: 208).

İslam inancına gelindiğinde yedi sayısı ile hem ibadetlerde hem de kutsal anlatılarda karşılaşıldığı görülmektedir. Özellikle Kur'an-ı Kerim incelendiğinde yedi sayısının çok sayıda ayette geçtiği ve bu bağlamda dikkat çeken bir konuma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Soydan İslamiyet'te yedi sayısı ile ilgili şu aktarımı yapmaktadır:

"Tavaf, Kâbe'nin etrafında yedi kez dönülerek yapılır. Mina'da şeytan taşlaması yedi taş kullanılarak yapılır. Sufilikte yedi makam ve aşılması gereken yedi vadi vardır. Kur'an'ın yedi katmanlı anlamı vardır ve yedi kırata göre okunur. Namazın her rekâtı yedi bölümden oluşmaktadır. İslâm'ın Bâtini yorumlarında, İlahî isimlerin taayyünlerinin suretleri olarak açıklanan, aşkla kendilerinden geçmiş yedi melek ve ayrıca yedi büyük peygamber vardır. Saliki nihai amacına ulaştırmak için yedi aşama vardır" (Soydan 2018: 1804).

Kur'an-ı Kerim'de yedi sayısının farklı bağlamlarda tekrar eden bir unsur olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Bu tekrarlar, yedinin nicel bir sayı olmanın ötesinde, belirli sembolik ve yapısal işlevler üstlendiğine işaret etmektedir. Kur'an'ın ilk suresi olan Fâtiha Suresi'nin yedi ayetten oluşması, bu bağlamda en bilinen örneklerden biridir. Bununla birlikte Kehf Suresi'nde yer alan Ashâb-ı Kehf kıssasında gençlerin sayısı konusunda açık bir belirleme yapılmamakta, Kur'an, bu hususta farklı rivayetlerin varlığına dikkat çekerek sayısal kesinlikten bilinçli olarak kaçınılmaktadır (Kehf, 18/22). Bu durum, yedi sayısının burada tarihsel bir veri olmaktan ziyade, sonraki yorum ve anlatı geleneklerinde sembolik bir çerçeve içinde ele alındığını düşündürmektedir.

Yedi sayısının Kur'an'daki en belirgin kullanım alanlarından biri kozmolojik düzenle ilgilidir. Bakara (2/29), Fussilet (41/12), Mülk (67/3), Talâk (65/12), Nûh (71/15) ve Nebe (78/12) surelerinde göklerin yedi kat olarak tasvir edilmesi, varlığın katmanlı ve düzenli bir yapı içerisinde kavrandığını göstermektedir. Bu ayetlerde yedi, fiziksel bir sayımdan ziyade kozmik bütünlüğü ifade eden sembolik bir düzenleme aracı olarak işlev görmektedir. Kur'an'da cehennemin yedi kapısının bulunduğu ifade ise (Hicr, 15/44), yedi sayısının eskatolojik bağlamda da düzenleyici bir ilke olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra yedi sayısı, zaman ve süreçlerin

düzenlenmesi bağlamında da öne çıktığı görülmektedir. Hz. Yusuf kıssasında Mısır hükümdarının rüyasında görülen yedi semiz ve yedi zayıf ineğin, yedi yıl bolluk ve yedi yıl kıtlık olarak yorumlanması (Yusuf, 12/43–47), yedinin döngüsel zaman anlayışıyla ilişkisini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde hac ibadetinde Safâ ile Merve arasında yedi kez sa'y yapılması ve şeytan taşlamada taşların yedişer defa atılması, yedinin ritüel zamanın tamamlanmasını simgeleyen bir yapı sunduğunu göstermektedir.

Tasavvufî düşüncede de yedi sayısı önemli bir sembolik değere sahiptir. İnsan bedeninde ruhsal güçlerin toplandığı yedi merkez (çakra) anlayışı ile insan başında yer alan uzuvların yedi kapı olarak nitelendirilmesi (iki göz, iki kulak, iki burun deliği ve ağız), insan fizyolojisi ile tasavvufî anlam dünyası arasında sembolik bir ilişkinin kurulduğunu göstermektedir. Bununla birlikte tasavvufta nefsin terbiyesi belirli aşamalardan oluşan bir süreç olarak ele alınmaktadır. Sûfî literatürde bu süreç, “etvâr-ı seb‘a” olarak adlandırılan ve nefsin yedi mertebesi çerçevesinde açıklanan bir tasnif olarak ele alınmaktadır (Usta 2015: 29). Kur‘an-ı Kerim’de bazı ilahî sıfatların yedi sayısı etrafında ifade edilmesine ve nefsin yedi mertebesine yapılan atıflar, yedi sayısının içsel arınma ve manevî tekâmül sürecini aşamalı bir bütünlük içinde sembolleştirdiğini göstermektedir (Çelik ve Yıldırım 2018: 26). Bu örnekler birlikte değerlendirildiğinde, tasavvufî düşüncede yedi sayısının insanın içsel yapısını, nefsin mertebelerini ve manevî gelişim sürecini sembolize eden bütünlüklü bir ilke olduğu görülmektedir.

Kadim medeniyetlere ve farklı inanç sistemlerine ait veriler birlikte değerlendirildiğinde, yedi sayısının mitolojik ve teolojik anlatılar içerisinde kozmolojik düzeni, kutsallığı ve ritüel tamamlanmayı ifade eden sembolik bir motif olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamda gök katmanları, kozmik düzen tasavvurları, ritüel tekrarları ve kutsal anlatılar etrafında şekillenen bu sembolik yapı, farklı kültürlerde benzer anlamlar taşımaktadır. Bu durum, yedi sayısının kültürler arası bir sembolik süreklilik taşıdığını gösteren en belirgin husustur. Benzer sembolik kullanımların Türk kültüründe de mitolojik anlatılar, destanlar, halk inanışları ve ritüel pratikler içerisinde belirgin biçimde yer aldığı görülmektedir.²

Türk Kültürü ve İnanç Sisteminde Yedi Sayısı

Pek çok medeniyet için zaman zaman ortak alanlarda zaman zaman ise birbirinden bağımsız alanlarda ön plana çıkan yedi sayısının Türk dünyası için de büyük öneme sahip olduğu görülmektedir. Eski Türkçede “yeti”-“yiti” Türkmencede “yedi”, Azericede “yeddi”, günümüz Türkçesinde “yedi” şeklinde kullanılmakta olan yedi sayısına ilk olarak Orhun Anıtları’nda rastlanmıştır (Çelik 1994: 117). Gündelik hayatta sıkça yer verilmesiyle birlikte özellikle yazılı kültür unsurlarında karşılaşılan söz konusu sayının, eserlerde geçen “yedi başlı ejder, yerin yedi kat altı, yerin ve göğün yedi katman olması, dünyanın altı kez yaratılıp yıkılmasının ardından yedincisinde Adem’in doğuşu ve dünyanın son kez yaratılması, yedi akbaba türünün ve kuşağının varlığı, ard arda yaratılmış olan yedi halk, yedi kartalın ömrü kadar yaşamış olan Lokman Hekim, yedi uyurlar, yedi

² Farklı medeniyetlere ve inançlara ait bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak çalışmanın kapsamı gereği sınırlı sayıda örneklere yer verilmiştir. Nitekim söz konusu örnekler yedi sayısının mitolojik ve teolojik anlatılarda evrensel bir sembolik değere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışmanın ana inceleme alanını oluşturan Türk Kültüründe yedi sayısının nasıl bir anlam ve işlev kazandığı üzerinde durulacaktır.

günden oluşan ölüm uykusu, toprağın yedi kez çalkalanarak kendini temizlemesi” gibi hem metaforik ve hem de gerçek manalarındaki kullanımlarına rastlamak mümkündür.

Türk sözlü ve yazılı kaynaklarında karşımıza çıkan rakamların tesadüfi olarak kullanılmadığına dair en önemli eserlerin başında Alpamış Destanı gelmektedir. Alpamış Destanı’nda geçen 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 40, 42, 90 söz konusu rakamların özel anlamlar taşıdıkları bilinmekle birlikte her biri için ne anlamlar taşıdıkları, nelere karşılık geldikleri üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Buna göre yedi rakamı oldukça önemlidir. Destanda üç çocuğun bilinçlendiği yaşların yedi olduğu ve Hekimbek’in Alpamış lakabını yedi yaşında aldığı, Alpinbiy’in dedesinden kalan yayın (7x2) on dört tunçtan oluştuğu, yedi yaşındaki çocuk Hekimbek’in bu on dört (7x2) batman yayı eline aldığı, ok atmaya başladığı ve yedi yaşında yayı kaldırıp attığı için Alpamış’a Alp adı verildiği (Erol Çalışkan 2019: 189) gibi hadiseler destanda yedi rakamına verilen önemi anlatan kesitlerdendir. Fazıl Yoldaşoğlu’nun 2000 tarihli “*Alpamış Destanı*” adlı çalışmasından yapılan alıntılara göre Alpamış zindanda yedi yıl esir kalmıştır ve bu durumla Hz. Yusuf’un zindanda yedi yıl kalmasına da gönderme yapılmıştır (Yoldaşoğlu 2000; akt. Erol Çalışkan 2019: 190). Benzer motifler diğer kültürlerde de görülmektedir. Yakut efsanesinde, Tanrı dünyayı yarattıktan sonra içinde yedi taş insan sureti bulunan bir ev yapmıştır (Çoruhlu 2002: 104) Gılgamış Destanı’nda “yedi gün yedi gece” ve “yedi ekmek” motifleri geçer. Örneğin Engidu’yu yenmek isteyen düşmanları onunla yedi gün yedi gece birlikte olarak güçsüz bırakmıştır. Gılgamış uyuduğu için yedi ekmeği fark etmemiş ve ölümsüzlüğü elinden alınmıştır (Durbilmez 2008: 221).

Bu örnekler, Türk destan geleneğinde sayıların belirli sembolik anlamlar taşıyan anlatı öğeleri olarak kullanıldığını göstermektedir. Özellikle yedi sayısının, kahramanın gelişimi, sınanması ve kaderinin şekillenmesi gibi önemli anlatı noktalarında tekrarlandığı görülmektedir. Benzer motiflerin farklı kültürlerin mitolojik ve destansı anlatılarında da yer alması, sayı sembolizminin kültürler arası ortak bir sembolik çerçeve oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Türk Mitolojisi ve Halk Anlatılarında Yedi

Yedi sayısı, mitoloji ve halk anlatılarında sıkça rastlanan ve kültürel anlamlar yüklenen bir semboldür. Dede Korkut Hikâyeleri ve Manas Destanı yedi sayısının kullanımına dair örnekler sunmaktadır. Dede Korkut’ta Bamsı Beyrek’in yedi kız kardeşi vardır ve yedi günlük düğünler yapılır (Torebekkyzy 2021: 88-89). Manas Destanı’nda kahramanlar yedi gün süren mücadele ve iyileşme süreçleri yaşar. Bu motifler, dönemin kültürel yapısında yedi sayısının önemini göstermektedir:

“Er Kıyazla Külçora yedi gün savaşır. Seyrek Külçora’yı yedi gün tedavi eder, yedi gün sonra Külçora eski sağlığına kavuşur. Esen Han’a Konurbay’ı şikâyet eden Almambet yedi gün cevap bekler. Çevreye yiyecek aramaya çıkan Kanıkey kaynanası Çıyırda Hatun’a “Yedi gün gelmezsem ölümümü bekle.” der. Manas’ın babası Cakıp Han, Kanıkey’in mihrini yedi gün içinde Demir Han’a teslim edeceğini bildirir” (Torebekkyzy 2021: 89).

Türk mitolojisinde yerin ve göğün yedi katmandan oluştuğu düşüncesi Batı ve Kuzey Türkleri arasında yaygındır (Ögel 1995: 163). Mitolojik kahramanlar ve tanrılar da sıklıkla yedi sayısı ile ilişkilendirilir. Örneğin, Tanrı Ülgen’in kardeşlerinin sayısı, şamanların aşması gereken engeller ve Ülgen’in oğulları yedi sayısı üzerinden ifade edilir (Akmaz 2019: 838), yine Altayların yaratılış

mitinde de yer alan Tanrı Ülgen'in yarattığı insan ve ağaç cinsi sayısının yedi olması (Uslu 2014: 29), ayın tutulmasının sebebinin yedi başlı dev yüzünden olması, ailede soyun yedi göbeğe kadar çıkarılması (Soydan 2018: 1804) gibi pek çok konuda yedi sayısına tesadüf edilmektedir. Türk mitolojisinde, Altay Türklerinin efsanelerinde kendisine yer bulan Tufan mitinde de Gök Teke isimli hayvanın tufanı haber vermesi konusu işlenirken mitin genelinde yedi rakamına yoğun bir şekilde yer verildiği görülmektedir:

“Gök teke yedi gün yeryüzünü dolaştı ve bağırdı.

Yedi gün zelzele oldu.

Yedi gün dağlar ateş püskürdü.

Yedi gün yağmur yağdı.

Yedi gün fırtına oldu ve dolu yağdı.

Yedi gün kar yağdı.

Bundan sonra müthiş soğuk oldu.

Yedi aziz kardeş vardı” (Akmaz 2019: 837).

Benzer inanışları Yakutlarda görmek de oldukça mümkündür nitekim Yakut Türklerinin ilk insanın türeyişine ilişkin anlatılarında Erlik Han'ın yaratılan ilk kadını kaçırmaması ve yedi tonlu flütle burun deliklerinden üflemesiyle kadına yedi çeşit huy katmış olduğuna inanılmaktadır (Çoruhlu 2012: 112). Altay Türklerinin yanı sıra Orta Asya'da varlıklarını sürdürmüş olan Türk topluluklarının gelenek ve kültürlerinde de yedi sayısının önemli olduğu anlaşılmaktadır. Oğuzlarda İnal Sır Yavkur Han'ın ülkeyi yedi yıl yönettiği, yedi gün yedi gece düğün yaptığı (Gültepe 2015: 183), Kori Han, İnel Yav Han ve Tukak Han'ın da yedişer yıl ülke yönettikleri diğer taraftan Oğuz halkına beylik yapanların sadece erkekler olmadığı, kadınların da beylik yaptıkları ve bu kadınların sayısının yedi (Altun Közeki Sündün Bay'ın kızı Bular/Buda Hatun, Karmış Bay'ın kızı Barçın Salur Hatun, Kayı Bay'ın kızı Şabati Hatun, Kondı Bay'ın kızı Künin Körkli Hatun, Yumak Bay'ın kızı Künin Körkli Hatun, Alp Arslan'ın kızı Kerçe Bulad Hatun, Kınık Bay'ın kızı Kugadlı Hatun) (Gültepe 2015: 277-278) olduğu da aktarılan bilgiler arasındadır.

Şamanist Ritüellerde Yedi

Türklerin İslamiyet öncesi inanç sistemlerinden olan Şamanist inanç sisteminde sayıların ön plana çıktığını, şamanların ritüelleri ve yaşam tarzları ele alındığında yedi sayısı ile ilişkilerinin gözle görülür bir şekilde hissedildiğini söylemek mümkündür. Örneğin şaman literatüründe şaman hastalığının yedi yaşında başladığı ve bu hastalığın yedi yıl sürdüğü hakkında bilgiler yer almaktadır (Bayat 2006: 44). Şamanlık gücünün ruhu şeklinde tasarlanan ve hayvan ana olgusunda şamanın 'toprak ruhunun' balığa dönüşmesi için hazırlanan ortamın yedi kız, yedi erkek, yedi hayvan cesedinden yapılmış ve basıt olarak bilinen yer olduğu (Bayat 2006: 104), şamanların keramet yoluyla yedi farklı yerde aynı anda görülebildiği de (Bayat 2006: 164) yapılan araştırmalar neticesinde elde edilen bulgular arasındadır. Kam-Şaman inanışında “yedi kişi”, “yedi engel”, “yedi dolaşma”, “yedi demir”, “yedi pınar”, “yedi değirmen oluğu”, “yedi sarı kız” gibi motifler görülür, bunun yanı sıra

Şamanların, büyü/üfürük yaparken, demiri kızdırarak yedi pınardan ya da yedi değirmen olduğundan aldıkları yedi suya attıkları bilinmektedir (Durbilmez 2008: 221).

Yedi sayısının şamanların yaşam tarzlarında kullanımının net tasvirlerle görüldüğü ve kutsal kabul edildiği bir diğer kısım ayinlerdir ve özellikle bu ayinlerde kullanılan Şaman davullarıdır. Kuzey Sibiryâ şamanları üzerinde yapılan incelemelerde pek çok desen, motif, simgenin ve davulların üzerinde yedi yuva, yedi kuş tüyü, yedi kız tasvirlerinin yer aldığı görülmektedir (Boratav 2012: 84). Öte yandan genel hatlarıyla üst kısmında (bölgesel farklılıklar var olsa da) yedi renkli gök kuşağı, yedi kız, yedi at, yedi insan, yedi kuş yuvası, yedi kuş tüyü gibi tasvirlerin (Bayat 2006: 210) bulunduğu belirtilmektedir. Kıyafetlerinde de çeşitli sembolleri ve nesnelere belli sayıda bulunduran şamanlarla ilgili Çoruhlu, Eliade'yi referans göstererek, şamanın giysisinde Ülgen'in oğulları ya da çoğunlukla kızlarını ifade eden belli sayıda kuklalar ya da çingiraklar bulunduğunu belirtir; örneğin Altaylı Türklerde şaman giysisindeki yedi çingirak göğün yedi kızını temsil etmektedir ve şamanların eteklerinde yedişer tane manyakçık bulunur. Yedi sayısı şamanın tekniğinde ve esrimesinde önemli rol oynadığı için birçok yerde sık sık tekrarlanmaktadır (Çoruhlu 2002: 197). Ölü törenlerinde de yedi sayısı önemlidir. Ölünün ruhunun üç, yedi veya kırk gün içinde dünyayı terk ettiği inanılır. (Çoruhlu 2002: 123). Sonuç olarak sadece davul ve giysilerle sınırlı kalmayıp pek çok alanda yedi sayısının kullanılması şaman yaşam tarzında ve inanış biçiminde yedi sayısına atfedilen kutsallığı ve önemi göstermektedir. Bugün hala Türk toplulukları tarafından ölen kişinin ardından üçüncü, yedinci ve kırkinci günlerde yemekler dağıtılıp anma törenleri düzenlenmektedir. Ölünün yedinci gününde de dinî anma törenleri yapılarak “ölü ihsanı”/“ölü hayratı” denen ikramda bulunmakta, Kur'an- Kerim okunmaktadır. Buna “ölünün yedisi” denir (Durbilmez 2008: 220).

Sibiryâ şaman geleneklerinde de bu tür bir sembolik yapı ile karşılaşmaktadır. Şaman ayinlerinin merkezinde yer alan kozmik kutup tasavvurunun yedi aşamalı bir yapıya sahip olduğu kabul edilir. Samoyed şamanının, bu rolü üstlenmeden önce yedi gün yedi gece süren bilinç kaybı yaşamaması, yedi benekli mantar tüketmesi ve yedi ya da dokuz sayıları etrafında şekillenen ritüeller gerçekleştirilmesi, bu sayısal sembolizmin ayin pratiğindeki önemini ortaya koymaktadır (Schimmel 1998: 158).

Şamanist inanca sahip Türk topluluklarında kurban kesme geleneklerinde de yedi sayısı dikkat çekmektedir. Yapılan araştırmalar Çin kaynaklarında Göktürklerin atalarına, on iki hayvanlı takvim esas alınarak, yılın yedinci ayının yedinci gününde kurban sunduklarını göstermektedir (Boratav 2012: 57). Şamanist inanç biçiminde bir insan öldüğünde onun ruhunun üç, yedi, kırk gün içinde öldüğü yeri terk ettiğine inanıldığı gibi, çeşitli metinlerde ölen kişinin ruhunun ancak yedi günden sonra gittiğinin belirtilmesinin kurban törenleri için yedinci günü seçmeleriyle ilişkili olabileceğini düşündürmektedir (Çoruhlu 2002: 198). Ölüm törenleri dışında bilhassa halk inanışlarında da yedi sayısına sıkça rastlamak mümkündür; örneğin Nahcivan halk inanışlarında; Ashab-ı Kehf'i yedi kez ziyaret etmenin Kerbela'yı ziyaret etmek sayılması, Albastı'nın çarptığı kadının kısır olmamak için taşkın ırmağı yedi kez geçmesi, Nevruzda çaydan yedi taş götürülmesi, “kapı-kapı” âdetine göre, evde yenilip içildikten sonra, bir kabın içerisine yedi çüre konfet (yedi cins çerez) konularak çocuklar

tarafından yedi ayrı kapıya götürülmesi gelenekleri yedi sayısının kullanıldığı halk inanışları ve ritüellerinden sadece bir kısmıdır (Durbilmez 2008: 220).³

Hala eski inanışlarını devam ettiren Kazak Türklerinde yedi sayısına ayrıca önem atfedilmiştir. Kazak kültüründeki; yedi hazine, yedi gün, yedi yok, yedi sağlık, yedi yut, yedi aşık, yedi ata düşünceleri, vefat etmiş olan kişiler için her yedi gün yedi ekmek pişirerek Kur'an bağışlamak gibi gelenekler yedi sayısının Kazak kültüründeki görünümülerindedir. Bu unsurların taşıdığı manalar şu şekilde açıklanabilir;

“Yedi kat gök: Ay, Merkür, Venüs, Güneş, Mars, Jüpiter, Satürn gezegenleri “yedi kat gök” anlamını verir. Türklerdeki “yedi kat gök” düşüncesi cennetin yedi kattan oluştuğunu ve yedinci katın en değerli olduğunu anlatır. Yedi hazine: Güzel kadın, akıl ve bilgi, hızlı koşan at, kartal, tüfek, keskin kılıç, tazı köpektir. Bu hazineler erkeklerle ilgili olup, bunların hepsine sahip olan erkeğin en zengin olacağına inanılır. Yedi gün: Haftanın yedi günüdür. Yedi yok: Gökte dayanak yok, yerde ölçü yok, kaplumbağada dalak yok, Allah'ın kardeşi yok, kuşun sütü yok, atın safrası yok. Yedi yut: Kuraklık, hayvanların ölümü, yangın, veba, savaş, sel, depremdir. Kazak Türkleri bu olayları yut diye adlandırır. Yedi âşık: Leyla ile Mecnun, Yusuf ile Züleyha, Ferhad ve Şirin, Bahram ve Kulande, Seyfülmalik-Badiğul-Jamal, Bozjiğit ve Ayula, Ziyada ve Horlu'dur. Bunlar Doğu Edebiyatından kahramanlardır. Yedi ata: Dede, baba, çocuk, torun, şöbere (torunun çocuğu), şöpşek (şöberenin çocuğu), nemenedir (şöpşegin çocuğu). Kazak Türklerinin “Yedi atasını bilmeyen akılsızdır” diyen atasözü vardır. Yedi sağlık: İnsanın sağlığı için en gerekli olan organları, iki gözü, iki kulağı, burnunun iki deliği ve ağızdır” (Torebekkyzy 2021: 85-86).

Türk topluluklarının geleneksel söylem tarzlarına da yerleşmiş olan ve halk arasında söylenegelen deyimler ve atasözlerinde yedi sayısının tılsımlı yanına dikkat çekildiği ve azımsanmayacak ölçülerde kullanıldığı görülmektedir: “Yetimin yedi karnı olur yedisi de yarım olur”, “Yedi yaşamış ata sığırip suy verme”, “Bir devlet bir devleti yedi buçuk gecede bulur”, “Kızın güzelliği yedi ayıbını örter”, “Yedi kişi bir insanı beklemez”. “Yedi ölç bir kes”, “Kötü kadının yedi dili vardır”, “Yârinden ayrılan yedi yıl ağlar”, “Yedi nehrin suyunu içen”, “Altı abi birleşince baba, yedi yenge birleşince anne olamaz”, “Toprak yedi sene ekenindir” “Üç günlük yola çıkarsan yedi günlük ekmek al” (Kılıç 2016: 751). Sayılara yüklenen sembolik anlamlar, kültürel objelerdeki estetik ve işlevsel tasarımlara derinlemesine yansımaktadır. Kılıç'ın çalışmasına göre, Türkmen takılarında yedi sayısı, kaderi ve hayatın düzenini belirleyen kozmik bir sembol olarak öne çıkar. Bu sayı, yıldızların konumu ve hareketleriyle ilişkilendirilir ve takılarda düşey oryantasyon, soyun devamlılığı ve ataların izleri gibi ikonografik öğelerle ifade edilir. Yedi sayısı, altı üçgen ve merkezi bir nokta ile kozmik bir düzeni temsil ederken, dünyanın yenilenmesini ve hayatın döngüsünü simgeler (Kılıç 2016: 752).

Türk masalları ve halk hikâyelerinde de yedi sayısının sıkça kullanıldığı görülmektedir. Bu sayıya atfedilen sembolik önem, “yedi başlı yılan”, “yedi gün yedi gece mücadele”, “yedi yıl süren bir görev veya yaşama”, “yedi kat yerin altı” ve “yedi akboz at” gibi motiflerde ortaya çıkmaktadır (Durbilmez 2007: 184; 2008: 220; Tekin 2020: 138). Babek bölgesinde “Yeddi Bulag” olarak anılan efsane ile Kazan Türklerinde görülen yedi başlı ejderha veya yedi katlı saray gibi motifler, yedi sayısının destan ve masallarda belirleyici bir unsur olduğunu göstermektedir. Yedi sayısı,

³ Detaylı bilgi için bkz. Durbilmez, B. (2008). Nahçıvan Türk Halk İnanışlarında Mitolojik Sayılar. *Turkish Studies*, 3(6), s. 346-348.

Anadolu'dan Orta Asya'ya uzanan Türk kültür coğrafyasında Kazak, Türkmen, Kırgız, Özbek ve diğer Türk topluluklarının sözlü ve yazılı kültürlerinde ortak ve sembolik bir değer olarak yer almıştır.

Alevi İnançında Yedi Sayısı ve Hızır

Türk kültürü ve inanç sistemi içinde, özellikle Şamanist ritüellerde sayılara atfedilen sembolik önem dikkat çekmektedir. Bu çerçevede yedi sayısı, çeşitli ritüellerde belirleyici bir rol oynamaktadır. Ölüm ritüellerinde yedinin işlevi, ruhun yolculuğu ve geçiş süreçleriyle yakından ilişkilidir. İnan'a göre Yenisey Türklerinden Beltirlerde ölümden sonra yedinci gün, ölünün ruhu için kritik bir eşik olarak kabul edilir (İnan 1986: 189–190). Bugünde mezarlığa gidilir, mezarın sağ tarafında büyük bir ateş yakılır ve getirilen yemek ile içkiler ateşe atılarak ölünün ruhuna sunulur. Ritüele katılanlar ayrıca mezara yiyecek ve içki bırakırlar, törenin sonunda bu sunum da ateşe atılır. Aynı ritüelin kırkinci gün tekrarlanması, yedinci günün ruhun yolculuğunda ilk ve en kritik eşiklerden biri olarak önemini vurgular.

Türklerin Şamanist izlerini taşıyan Alevi inanç sisteminde, yedi sayısına karşılık gelen kutsal yapılar ve semboller bütünüünün varlığı göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, Türk kültüründe sayılara atfedilen anlamların Alevi topluluklarının gündelik yaşam pratiklerinde hâlâ sürdüğü görülmektedir (Coşar 2011: 117). Alevi inancının kendine özgü sır dili nedeniyle semboller bütünüünün tamamını çözümlenmek mümkün olmasa da çalışmada yaygın biçimde bilinen ve kullanılan yedi ile ilişkili ritüel ve semboller ele alınmıştır. Bu semboller üç ana kategoride değerlendirilebilir:

1. Kozmolojik ve evrensel düzen: Yer'in yedi katı, yedi gök, yedi iklim, Miraç hadisesinin göğün yedinci katında başlaması (Korkmaz 1994: 376).

Hak dedi kim yer yedi vü gök yedi

Lâ- mekân tahtında gizlidir yedi

Gizli ademde ayan oldu yedi

Dört yedi bir kez neden oldu yedi (Nesimî) (Özmen 1998a: 394).

2. Ritüel ve toplumsal yapı: Yedi farz (İkrar vermek, Musahiplik, eline/diline/beline sahip olmak, Cem erkânına katılmak, Görgü–sorgudan geçmek, Rızalık almak/vermek, Yola düşkün olmamak), yediler (üçler, beşler, yediler, kırklar, on yedi kemerbestler), yedi erkân (Melikoff 1993: 65, 92, 96).

Dört kapı, kırk makam, onyediler erkân

Ben mürşidim diyen eylesin beyan

Yedi farzı dört sünneti tam kılan

Dinle bir kâminden furkânı farket (Hurremî) (Özmen 1998b: 60).

3. İnsan bedeni ve manevi süreç: İnsan başında yer alan yedi kapı, yedi tamu (Melikoff, 1993: 65; Korkmaz 1994: 375).

Bu örnekler, Alevi inanç sisteminde yedi sayısının hem tarihsel hem de sembolik bir tekrar işlevi gördüğünü, yol erkânını ve insanın manevi kemale eriş sürecini anlamlandıran özel bir inanç kodu olarak işlev gördüğünü göstermektedir.

Andelip misali avaz ederek

Kati sema edip pervaz ederek

Yedi aza ile niyaz ederek Erenler

Gerçekler erkânın gördüm bu gece (Pir Sultan Abdal) (Özmen 1998b: 775).

Alevi inanç sisteminde yedi sayısı hem ritüel hem de kozmolojik açıdan önemli bir sembol olarak önem taşımaktadır. Bu çerçevede, Alevi inanç sisteminin kurucu anlatılarından biri olarak kabul edilen Kırklar miti, Miraç hadisesi üzerinden yedi sayısına atfedilen anlamları ve bu sayının inanç yapısındaki işlevini ortaya koyan unsurlar içermektedir. Çoruhlu, yedi sayısına dikkat çeken şu ifadeleri kullanır:

“Minyatürlerde Peygamberin Burak üzerinde Tanrı katı sayılan arşın yer aldığı yedinci göğüne çıktığı görülmektedir. Cennetin kapısından Rıdvan vasıtasıyla girdikten sonra, arkasındaki çok sayıda meleklerle birlikte Cebrail kendisini karşılar. Yedi sayısına Bektaşî giyiminde de simgesel ifade amacıyla kullanılmış olarak rastlarız. Kemer eski zamanlarda birtakım erdemleri ifade etmek üzere yedi kere bağlanırmış. Öte yandan Bektaşî tacının yedi dilimli olanına güneşe izafeten (belki Tanrı’yı ve bazı yerlerde Ali’yi kastederek) şemsi tacı denilir. Öte yandan Kadiri tarikatının Eşrefî koluna mensup olanlarının giydikleri taçlar da yedi dilimliydi. Bu tacın (başlığın) yedi terki yedi göze işarettir. Bu tacın üzerine on sekiz bin aleme ifade eden ya da besmeledeki b harfleri sayısına göre konulan on sekiz ya da on dokuz köşeli mühür, yedi ismi (esma-i seba) simgeleyen yedi renk ibrişimle işlenir” (Çoruhlu 2002: 202).

Öte yandan Alevi inanç evreninde gayb erenler (ricâlü’l-gayb) hiyerarşisi de yedi sayısının işlevini görünür kılmaktadır. Gayb erenler, inançta kutsal kabul edilen abdallar topluluğunu temsil eder. Bu topluluğu ifade etmek üzere kullanılan Üçler, Yediler ve Kırklar atıfları, erenlerin hiyerarşik yapısını somutlaştırır. XIII. yüzyıl mutasavvıflarından Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin *Mesnevî*’sinde geçen “*Tanrı Abdallarından az kişi ağâh oldu*” beyti, abdallar kavramının ricâlü’l-gayb hiyerarşisi içinde yer alan velilere işaret ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda Yediler ve Kırklar gibi zümreler söz konusu velileri temsil etmektedir (Akın 2020: 39-40). Hiyerarşik yapı Kettânî’ye göre daha ayrıntılıdır: Nukabâ üç yüz, Nucebâ yetmiş, Budelâ kırk, Ahyâr yedi, Umed dört ve Gavs bir kişiden oluşmaktadır. Ahyâr olarak adlandırılan Yediler’in yeryüzünde dolaştığı belirtilmektedir (Selvi 2013: 114). Selvi bu hiyerarşik yapının sonsuzluğunu şu şekilde açıklamaktadır:

“Allah’ın halk içinde, kalpleri Hz. Âdem’in (a.s.) kalbi (hâl, ahlâk ve gidişatı) üzerinde olan üç yüz, Hz. Mûsa’nın kalbi üzerinde olan kırk, Hz. İbrahim’in kalbi üzerinde yedi, Cebrail’in kalbi üzerinde olan beş, Mikâil’in kalbi üzerinde üç, İsrâfil’in kalbi üzerinde bir kulu vardır. Sonuncusu öldüğünde yerine üçlerden, üçlerden biri öldüğünde beşlerden, beşlerden biri öldüğünde yedilerden, yedilerden biri öldüğünde kırklardan, kırklardan biri öldüğünde üç yüzlerden, üç yüzlerden biri öldüğünde de halktan biri onun yerine geçer. Onların duâları sebebiyle Allah Teâlâ,

mahlûkatı diriltir, öldürür, yağmur yağdırır, bitkileri bitirir ve yeryüzüne gelmesi muhtemel belâları defeder” (Selvi 2013: 125).

Ayrıca Hacı Bektaş-ı Veli’ye ait olduğu kabul edilen *Fevâid* adlı eserde ise sıralanan rical’ül-gayb erenlerinden “gaybın pirleri” olarak bahsedildiği ve Yedilerin ‘budala’ zümresinde yer aldığı belirtilmektedir:

“Evtâd dört kişi, budalâ yedi kişi, nudemâ on iki kişi, nuceba kırk kişi, nukabâ altmış kişidir. “Efrâd”ın ise sayısı bilinmez. Cism tabakasında olanlar, “efrâd”dan medet isterler. Tabiat tabakasında olan talipler, “nukabâ”dan himmet dilerler. Cesed tabakasındaki sadıklar, “nucebâ”dan yardım isterler. Nefs tabakasındaki muhibler, “nudemâ” dan imdat ve teselli isterler. Akıl tabakasındaki aşıklar “budalâ”dan himmet ve yardım isterler” (Altınok 2010: 117-119).

Hacı Bektaş-ı Veli’nin kırklardan yediler zümresine dahil oluşu ile ilgili de *Velâyetnâme*’de şu beyitler geçmektedir:

Gelip Hızr ona erlerle dediler

Makâmındır senin Bektaş Yediler

Yediler’e dahi ol dem erişti

Miyân-bend oldu hizmetde turuşdu (Kurtoğlu 2015: 53-54).

Alevî inanç sisteminin yazılı kaynakları arasında önemli bir yere sahip olan *Buyruk* nüshalarında da yedi farz üzerinde durulmakla beraber Sefer Aytekin tarafından derlenen metinde Yedilerin ortaya çıkışına ilişkin bir anlatıya yer verildiği görülmektedir:

“Hazreti Resul’ün bir kere mübarek arkasına vurdu. Çubuğun kabzasından yedi damla nur hâsıl oldu. Onlar yediler idi. Altı damla nur çubuğun sağından ve altı damla nur solundan hâsıl oldu. Onlar da On İki İmamlar oldular. Ondan sonra Hazreti Resul varıp bir tas bal ve bir kadeh süt, bir elma niyaz getirdi” (Aytekin 1958: 144-145).

Ancak Alevî inanç sistemi içerisinde Yediler olarak bilinen zümrenin Hz. Muhammed, Hz. Hatice, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Selman-ı Farisî’den teşekkül ettiğine inanılmaktadır (Keleş 2017: 56). Bilhassa gülbenklerde tekrarlanan “Bismişah, Allah Allah! Üçlerin, Beşlerin, Yedilerin, On İki İmamların, On Dört Masum-u Pakların, On Yedi Kemerbestlerin ve Kırkların hürmetine!” ifadesi yediler Alevî inancının kutsallarından olduğunu (Erdem Kök, 2013: 204) ve ritüel dildeki önemini vurgulamaktadır.

Alevî-Bektaşî geleneğinin önde gelen derviş-ozanlarının şiirlerinde, “yedi” ve “yediler” kavramları temel bir motif olarak öne çıkar.

Üç çerağ yanar şişede

Aslanlar gizli meşede.

Yedi iklim dörd köşede

Ben Dedem Ali’yi gördüm (Kul Himmet) (Özmen 1998b: 792).

Bu motifler, salt bir sayı veya sembol olmanın ötesinde hem kozmolojik bir düzeni hem de inanç pratiğini ifade etmektedir. Yedi, evrenin ve insan ruhunun bütünlüğünü simgelerken, yediler figürü Alevi inanç sistemi içerisinde kutsal bir hiyerarşiyi ve mistik öğretileri temsil etmektedir. Bu bağlamda, söz konusu motifler, derviş-ozan şiirlerinde geçen ve çok çeşitli anlamlar taşıyan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴

Hızır ve Yedi Sayısı

Kim ne bilir bizi nice soydanız
 Ne zerrece oddan ne de sudanız
 Bize meftun olan ı marifet söyler
 Biz Horasan mülkindeki boydanız
 Yedi derya bizim keşkülümüzde
 Hacım umman ise biz de göldeniz²
 Hızır İlyas bizim haldaşımızdır
 Ne zerrece günden ne hod aydanız
 Yedi tamu bize nevbahar oldu

Sekiz uçmak içindeki köydeniz (Abdal Musa) (Özmen 1998a: 205).

Hızır figürü, İslâm kültürü ve halk inanışları bağlamında tarihsel bir şahsiyet olarak algılanmakla birlikte, sembolik eylemleri ve işlevsel yönleri üzerinden kutsal bir bilge, mürşit, rehber figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'ân-ı Kerim Kehf Suresinde (18/60-82) Musa kıssasında adı açıkça anılmayıp ünlü muhaddisler ve tasavvuf ehli sufiler tarafından Hızır olarak değerlendirilen bu figür, özellikle tasavvufi ve folklorik geleneklerde tayy-i zaman tayy-i mekân nitelikleriyle öne çıkar (Ocak 2019: 67-79). Alevi inanç sisteminde ise özellikle veli, eren, mürşit ve rehber konularında tasavvufi otorite ve irşad işlevleri bakımından çok daha merkezi ve belirleyici bir rol üstlenmektedir. Özellikle Alevi-Bektaşî şiiri içinde hatırı sayılır bir yer tutan Hızır motifi, yedi sayısı bağlamında da dikkat çekmektedir. Hızır ile sayılar, özelde ise yedi sayısı arasında sembolik bir bağ kuran bu anlayış, pek çok ozanda olduğu gibi, Alevi-Bektaşî geleneğinin büyük ozanlarından Muhyiddin Abdal'ın şiirlerinde bağlantılı olarak verilmiştir. Bu bağlamı yansıtan bir dörtlük aşağıda yer almaktadır:

*Beni dilberim yüzünde
 Yedi ayet buldum evş
 Şirin dehan sözünde*

Ab - ı hayat buldum evş (Özmen 1998c: 205).

⁴ Bkz. Özmen, İ. (1998). *Alevi Bektaşî Şiirleri Antolojisi* (Cilt I). 'yedi' kavramının geçtiği bölümler. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Dörtlükte geçen “yedi ayet” ve “abıhayat” imgeleri, tasavvufî sembolizmde Hızır figürüyle ilişkilendirilen bâtinî bilgi ve manevî diriliş anlayışıyla birlikte okunmaya elverişlidir. Bu bağlamda ilahî hakikatin metinden ziyade insan yüzü ve sözü aracılığıyla tecelli ettiği bir irfan anlayışı öne çıkmaktadır. Bu noktada söz konusu semboller, Hızır’ın tasavvufî düşünce ve halk anlatılarında üstlendiği rehberlik işleviyle ilişkilendirilerek günlük yaşamda da etkin bir karakter olduğunu göstermektedir. Schimmel, Hızır’ı İslâm mistisizminin en belirgin rehber, kılavuz ve yardımcı figürlerinden biri olarak tanımlar ve onun esas işlevinin, insanın kriz, belirsizlik ve geçiş anlarında ortaya çıkmak olduğunu vurgular (2001: 119-122). Bu bağlamda Hızır, gündelik düzenin sürekliliği içinde normatif bir güç olarak sürekli hazır bulunan bir otorite olmaktan çok, düzenin kesintiye uğradığı, kaosun, belirsizliğin ve dönüşümün hâkim olduğu geçiş ve kriz anlarında ortaya çıkan eşiksel bir figür niteliği taşımaktadır. Bu figürün ortaya çıkışı, Hızır’a atfedilen ritüellerin belirli kırılma ve geçiş anlarına odaklanan zaman kurgusunu açıklamaya olanak sağlamaktadır.

Eliade’ye göre kutsal ritüellerde zaman, gündelik kronolojik akıştan koparılarak sembolik bir düzlemde yeniden şekillendirilir ve bu süreçte kutsal zaman, çeşitli simgesel düzenekler aracılığıyla yapılandırılır (1991: 60, 68–72). Sayılar, bu sembolik zaman kurgusu içerisinde kozmik düzenin şematik bir göstergesi olarak işlev görmektedir. Nesimî’nin mısralarında bu durum açıkça ifade edilir: *Fevt-i fırsat Me-kün çü vakt-i salast, Ki besi hest der-cihan arat* (Fırsatı kaçırma; zaman hızla geçer ve evrendeki her varlık bunun bilincindedir) (Özmen 1998a: 282). Böylece zamanın akışı, kozmik düzenle doğrudan ilişkilendirilmekte ve tüm varlıklar, kâinatın ritmine uygun bir hareket düzeni içinde yer almaktadır. Sonrasında yer alan: *Sebzei Hızır veş cüvani yaft, Çeşme- i ab- ra resid hayat. Nazer it ölü yer dirildüğine; Rahmet asarı gösterür ayat (Yeşil Hızır gençliği buldu, Su kaynağı hayata ulaştı, Ölü bir yere bak dirildiğini göre, Rahmetin işaretleri kendini gösterir)* (Özmen 1998a: 283). Hızır’ın ölü bir yeri dirilmesi, bâtinî düzeyde bir geçiş temsil ediyor olarak değerlendirilebilir. Bu yorum, Hızır’ın tasavvufî geleneğe geçiş ve dönüşüm süreçleriyle ilişkilendirilen simgesel bir figür olarak belirmesiyle temellendirilebilir. Zira gerek bireysel düzlemde yoksulluktan bolluğa ve manevî olgunlaşmaya, gerekse kozmolojik düzlemde kıştan bahara geçişe işaret eden anlatılarda Hızır’ın rehberlik eden bir varlık olarak ortaya çıktığı bilinmektedir. Dolayısıyla Özellikle geçiş ritüellerinde sayılar, belirsizlik hâlinin sınırlandırılmasını ve ritüel sürecin tamamlanmasını sağlayan düzenleyici göstergeler olarak ortaya çıkar. Bu yönüyle sayısal tekrarlar, yalnızca nicel bir süreyi değil, kutsal zamanın anlamlı bir bütün hâlinde deneyimlenmesini mümkün kılan sembolik bir çerçeveyi temsil eder. Bu teorik çerçeve, Alevî inanç sistemi içerisinde yer alan ve Hızır merkezli ritüelleriyle dikkat çeken Hubyar Ocağı örneğinde somut bir karşılık bulur. Hubyar Ocağı’nda Hızır orucunun yedi gün sürmesi (Bakan 2011: 85), Hızır’ın temsil ettiği eşik hâlinin ritüel zaman aracılığıyla tamamlanması şeklinde yorumlanabilir. Benzer biçimde, Hızır orucunun farklı Alevî ocakları ve yöresel geleneklerde değişken sürelerle icra edildiği görülmektedir. Örneğin, Adıyaman Ağuichen Ocağı ve Derviş Beyaz Ocağı mensupları Hızır orucunu yedi güne tamamlarken (Kılıç 2019: 90; Tanrıverdi 2017: 322), İmam Rıza Ocağı mensupları üç veya yedi gün boyunca oruç tutmaktadır (Erdem 2013: 271).

Bunun yanı sıra, Muş Varto Alevileri arasında oruç bir, üç, beş veya yedi gün sürebilmektedir (Taş 2021: 179). Adıyaman Alevilerinde ise bu süre üç, beş veya yedi gün olarak uygulanmaktadır (Rençber 2012: 95), Afyon yöresinde yaşayan Aleviler arasında da üç veya yedi günlük pratikler öne

çıkılmaktadır (Akkaya 2023: 86). Bu veriler, Hızır orucunun yedi gün sürmesinin yalnızca folklorik bir anlatıdan ibaret olmadığını, aksine dinî sembolizm ve ritüel zaman kuramları çerçevesinde anlaşılması gerektiğini göstermektedir.

Özetle; Alevi inanç kozmolojisinde evren, yaygın biçimde yedi katlı bir yapı olarak düşünülmektedir: yedi gök, yedi yer, yedi iklim, yedi kapı / yedi durak, insanın yedi temel latifesi. Hızır ise bu kozmolojide katlar arasında dolaşabilen, sınırları aşan, geçişi mümkün kılan bir rehber varlık olarak tasavvur edilmektedir. Bu yönüyle Hızır, yedi katmanlı varoluş düzeninde “hareket ilkesini” temsil etmektedir. Yedi, düzenin sayısı, Hızır ise bu düzen içinde canlılık ve sürekliliğin temsili olarak vücut bulmaktadır. Tasavvufi açıdan bu, insanın yedi aşamalı nefis terbiyesinden geçerken her eşiği aşmasında görünmeyen bir yardımın (Hızır nefesinin) bulunduğu inancıyla örtüşür. Öte yandan Alevi öğretisinde Hızır çoğu zaman dışsal bir mucizeci figür olduğu kadar, içte zuhur eden bir bilinç hali olarak yorumlanır. Bu durumda yedi insanın içsel olgunlaşmasının eşiklerini, Hızır’ın bu eşiklerde beliren farkındalık ve sezgiyi simgelediği söylenebilir. Bu anlayışta kişi, her büyük içsel dönüşümünde “Hızır’la karşılaşmış” sayılır. Bu karşılaşma çoğu kez, bir kişiyle yüz yüze gelmekten ziyade, karanlık bir durumda yön bulma, kilitlenmiş bir sorunun açılması, umut kapısının aralanması şeklinde tezahür etmektedir. Son olarak Anadolu Aleviliğinde yaygın olan Hızır orucu genelde üç gün olarak görünse de birçok yöre ve ocakta yedi gün olarak icra edilmektedir. Lokmanın paylaşılması, Kapı kapı dolaşarak niyaz edilmesi, Yedi kapıya niyet edilmesi (birçok yöresel pratikte), Yedi yoksula dağıtma anlayışı vb. Burada yedi, ritüelin kapsayıcılığını ve tamamlanmışlığını simgelerken Hızır, bu tamamlanmışlığın bereket ve kabul ilkesidir. Anadolu’da çok sayıda örneğine rastlanan bu çerçevede Kul Himmet, Keçeci Baba, Pir Sultan ve Bostankolu Hasan Halife gibi ocakların varlık gösterdiği Tokat’ta Hızır ve yedi sayısı ile ilgili bağlantıya ilişkin pek çok bilgiye rastlanmaktadır. Örneğin, Tokat’ın Çamiçi bölgesinde insan yüzünde yedi hat bulunduğu ve bu hatların Hz. Ali tarafından yazıldığına dair inanç, bu duruma verilebilecek örneklerden biri olarak değerlendirilebilir. Bu inanç doğrultusunda, yedi sayısının Anadolu’da Hz. Ali’nin bir nişanesi olarak taliplerde tecelli ettiğine inanılmaktadır (Tepecik 2018: 79-80).

SONUÇ

Yedi sayısı, tarih boyunca farklı kültürlerde kutsal, tılsımlı, mistik ve ezoterik bir anlam taşımıştır. Teolojik, mitolojik, edebi ve kültürel alanlarda kendisine yer bulmuş; dini ritüellerden halk inanışlarına, destan ve efsanelerden atasözlerine kadar toplumların pek çok alanında etkili olmuştur. Bu yönüyle yedi, yalnızca niceliksel bir gösterge değil, evrensel ve kültürel bir simge olarak işlev görmektedir; bu evrensel anlam alanı, Türk kültüründe bir başka önemli işlev ve anlam düzeyi olarak toplumsal düzen çatısı altında karşımıza çıkmaktadır. Yedi sayısının kültürel işlevleri şu şekilde cümleler halinde sıralanabilir:

Yedi sayısı kozmolojik düzen bağlamında Türk kültüründe özel bir öneme sahiptir; Şamanist inançlar aracılığıyla kutsallaştırılmış ve İslamiyet’in kabulüyle birlikte önemini sürdürmüştür. Kur’an-ı Kerim ayetlerinden ibadet ritüellerine, destan ve halk hikâyelerinden sözlü kültür ürünlerine kadar pek çok alanda yedi sayısına rastlanmaktadır. Yedi hem ilahi ile ilişkilendirilmiş hem de halk kültürü ve ritüellerinde sıkça kullanılmıştır. Bu durum, sayı ile kozmik düzen, ritüel ve günlük yaşam arasında derin bir bağlantı olduğunu göstermektedir.

Kutsallık ve Tanrısal olanla kurulan bağ çerçevesinde Türk kültüründe yedi sayısı, Şamanist inançlar aracılığıyla kutsallaştırılmış ve İslamiyet'in kabulüyle birlikte önemini sürdürmüştür. Kur'an-ı Kerim ayetlerinden ibadet ritüellerine, destan ve halk hikâyelerinden sözlü kültür ürünlerine kadar pek çok alanda yedi sayısına rastlanmaktadır. Yedi hem ilahi ile ilişkilendirilmiş hem de halk kültürü ve ritüellerinde sıkça kullanılmıştır. Bu durum, sayı ile kozmik düzen, ritüel ve günlük yaşam arasında derin bir bağlantı olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

Yedi sayısının bir başka önemli işlevi ve anlam alanın toplumsal düzenle ilişkili olarak karşımıza çıktığı görülür. Ritüellerde tekrarlanan uygulamalarda özel bir öneme sahip olan yedi sayısı bilhassa geçiş ritüellerinde ve toplumsal uygulamalarda belirleyici bir işlev görmektedir. Türk kültüründe yedi sayısının göze çarpan uygulama alanlarından biri Alevi inanç sisteminde gözlemlenmektedir. Burada yedi hem kozmolojik hem de ritüel bağlamda merkezi bir rol üstlenmektedir. Hızır figürü, yedi katlı kozmolojide rehber ve eşiksel bir varlık olarak tasavvur edilirken insanın manevi yolculuğunda yedi aşamalı nefis terbiyesi sürecinde Hızır, görünmeyen bir yardım ve farkındalık kaynağı olarak işlev görmektedir. Anadolu Aleviliğinde Hızır orucu, yedi kapıya niyet ve yedi yoksula lokma dağıtımı gibi ritüellerle yedi sayısının tamamlanmışlık ve kutsallık işlevi pekiştirilmektedir. Bu bağlamda yedi sayısı hem toplumsal ritüel pratiğinde hem de bireysel manevi gelişimde merkezi bir sembol olarak öne çıkmaktadır.

Bu bağlamda sayıların sosyal bilimler ve kültürel araştırmalardaki önemi büyüktür. Yedi sayısı özelinde yapılan bu çalışma, tarihsel, kültürel ve ritüel bağlamlarda yedi sayısının işlevlerini ortaya koymakta, Türk kültüründeki sembolik önemini, Alevi inanç sistemi ve Hızır ritüelleri üzerinden açıklayarak literatüre özgün bir katkı sunmaktadır. Literatürde sayı sembolizmi üzerine yapılan çalışmalar bulunmakla birlikte, yedi sayısının mitolojik ve teolojik kökenlerinden hareketle Türk kültüründeki yansımalarını karşılaştırmalı bir perspektifle ele alan çalışmalar sınırlıdır. Bu noktada çalışma, yedi sayısının farklı kültürlerde ortaya çıkan sembolik anlamlarını inceleyerek, bu sembolizmin Türk kültüründeki kullanım biçimleriyle nasıl ilişkilendirildiğini göstermekte ve hem geçmişin inanç ve kültürel dinamiklerini anlamaya hem de günümüz bilimsel ve kültürel araştırmalarına ışık tutmaya olanak sağlamaktadır.

Kaynaklar

- Akın, Bülent (2020). *Mitten Tasavvufa Alevi Ritüellerinin Sır Dili: Kırklar*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Akız, Metin (2016). "The Number 'Seven' Consecrated in the Beliefs and Rituals of Mesopotamia, Anatolia and Central Asia". *Journal of History and Future (Tarih ve Gelecek)*, 2(1), 211–220.
- Akkaya, Cevdet (2023). *Afyonkarahisar Alevilerinde Dinî ve Sosyal Hayat*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akmaz, Gökhan (2019). "Hint, Yunan, Sümer ve Türk Mitolojilerinde Tufan Mitinin Kültürel Bellek Açısından Önemi". *DTCF Dergisi*, 59, 825–843.

- Altınok, Baki Yaşa (Ed.) (2010). *Hacı Bektaş Veli Fevâid*. Hacı Bektaş Veli Külliyyatı (Haz. G. Aytaş). Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- Aytekin, Sefer (1958). *Buyruk*. Ankara: Emek Basım-Yayınevi.
- Bakan, Dilek (2011). *Alevî Bektaşî Geleneğinde Hubyar Sultan*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayat, Fuzuli (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Boratav, Pertev Nail (2012). *Türk Mitolojisi*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Burton, David M. (1995). *The History of Mathematics: An Introduction*. New York: McGraw-Hill.
- Coşar, Mevhibe (2011). “Alevî-Bektaşî Kültüründe Sayılara Yüklenen Terim Değeri”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 60, 113–128.
- Çelik, İsa ve Birol Yıldırım (2018). “Halvetiyye Geleneğinde Etvâr-I Seba/Nefsin Mertebeleri”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 86, 21–44.
- Çelik, Ülkü (1994). “Türkmencede Sayılar”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 11(1), 117–124.
- Çeşmeli, İbrahim ve Cenk Berkant (2021). *Doğudan Batıya Yükselen Eski Uygarlıklarda Arkeolojik ve Sanatsal Yansımalar ile Etkileşimler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çoruhlu, Yaşar (2002). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Durbilmez, Bayram (2007). “Kırım Türk Halk Anlatılarında Sayı Simgeciliği”. *Millî Folklor*, 19(76), 177–190.
- Durbilmez, Bayram (2008). “Nahçıvan Türk Halk İnanışlarında Mitolojik Sayılar”. *Turkish Studies*, 3(6), 212–225.
- Eliade, Mircea (1961). *Images and Symbols: Studies in Religious Symbolism* (P. Mairet, Trans.). London: Harvill Press.
- Eliade, Mircea (1991). *Kutsal ve Dindışı* (Çev. M. A. Kılıçbay). Ankara: Gece Yayınları.
- Erdem, Cem (2013). “Sözlü Tarih ve Kültür Açısından İmam Rıza Ocağı”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 66, 257–278.
- Erol Çalışkan, Şerife Seher (2019). “Alpamış Destanı’nda Sayıların Anlamları Üzerine Bir İnceleme”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 14, 183–197.
- Ferah, Hakan (2012). *Dinlerde ve Halk İnançlarında Sayı Sembolizmi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gültepe, Necati (2015). *Türk Mitolojisi* (5. bs.). İstanbul: Resse Kitabevi.
- İnan, Abdulkadir (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İsi, Hasan (2020). “Budist Uygurlarda Yétiken Takımyıldızı İnancı”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 7, 206–224.
- Kayalı, Yalçın (2016). “Hint ve Türk Mitolojilerinde Balık Motifi”. *Akademik Bakış Dergisi*, 58, 252–265.
- Keleş, Reyhan (2017). “Yedi Ulu Ozan’ın ‘Yedi’ Sembolizmi”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 83, 49–79.

- Kılıç, Mustafa (2019). *Adıyaman Ağuiçen Alevilerinde İnançlar, Törenler ve Geçiş Dönemleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıç Önal, Sevda (2018). “Yedi Sayısının Kültürel Arka Planı Çerçevesinde Garîb-nâme'nin Yedinci Bölümü”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 86, 111–132.
- Kılıç, Sibel (2016). “Eski Türk Topluluklarında Sayı Sembolizmi ve Türkmen Takılarına Yansımaları”. *Turkish Studies*, 11(2), 733–754.
- Korkmaz, Esat (1994). “Yedi”. *Ansiklopedik Alevi Bektaşilik Terimler Sözlüğü*, İstanbul: Ant Yayınları, 375–377.
- Kurtoğlu, Orhan (2015). *Yozgatlı Nihânî Velâyet-nâme-i Hacı Bektaş-ı Veli*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürünü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kük, Erdem ve Didem., G., (2023). *Alevi-Bektaşî Gülbankları*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları. Lévi-Strauss, Claude (1963). *Structural Anthropology* (C. Jacobson & B. Grundfest Schoepf, Trans.). New York: Basic Books.
- Mackenzie, Donald A. (1995). *China and Japan: Myths and Legends* (Çev. Koray Akten). Ankara: İmge Kitabevi.
- Melikoff, İrene (1993). *Uyur İdik Uyardılar* (Çev. Turan Alptekin). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2019). *Hızır Yahut Hızır İlyas Kültü* (5. bs.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ögel, Bahaddin (1995). *Türk Mitolojisi* (Cilt II). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özmen, İsmail (1998a). *Alevi Bektaşî Şiirleri Antolojisi (Cilt I)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özmen, İsmail (1998b). *Alevi Bektaşî Şiirleri Antolojisi (Cilt V)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özmen, İsmail (1998c). *Alevi Bektaşî Şiirleri Antolojisi (Cilt II)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Rençber, Fevzi (2012). *Adıyaman'da Alevilik*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Reyhan, Esmâ (2008). “Eski Anadolu Kültüründe Büyü ve Büyücülük”. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 3, 227–242.
- Schimmel, Annemarie (2001). *İslam'ın Mistik Boyutları* (E. Kocabıyık, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Schimmel, Annemarie (1998). *Sayıların Gizemi* (M. Küpüşoğlu, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Selvi, Dilaver (2013). “Sûfilerin Ricâlü'l-Gayb Tanımı, Taksimi ve Buna Dayanak Yaptıkları Hadisler”. *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2(32), 111–137.
- Soydan, Serpil (2018). “Çağatay Türkçesinde Bazı Sayı İsimleri”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(Özel Sayı), 1797–1812.
- Tanrıverdi, Ali (2017). “Alevi Ocaklarında Dedelerin Anlatımıyla Hızır İnanç: Adıyaman Örneği”. *6. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı II*, Muş: Muş Alpaslan Üniversitesi, 307–327.
- Taş, Fırat (2021). *Varto Alevilerinde İnanç, Folklor ve Dönüşümler*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekin, Fatma (2020). “Kazan Tatarlarının Halk Kültüründe Mitolojik Sayılar”. *Türük Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 8(21), 132–145.

- Tepecik, Melike (2018). "Tokat Aleviliğinde Hızır İnancı". *Uluslararası Geçmişten Günümüze Tokat'ta İlmî ve Kültürel Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Cilt 1, 63–84.
- Torebekkyzy, Lazzat (2021). "Türk Halk Kültüründe ve Edebiyatında Yedi Sayısı". *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E-Dergisi*, 8(1), 82–91.
- Uslu, Bahattin (2014). *Türk Mitolojisi*. Ankara: Kamer Yayıncılık.
- Usta, Muhiddin (2015). *Tasavvuf Eğitiminde Etvâr-ı Seb'a Metodu*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.